

הדף היומי

מסכת נדרים - דף ז'

עלון יומי ללומדי הדף היומי יו"ל ע"י מדרשית הדף היומי פ"ת
לע"נ גיטל מלכה ע"ה בת הר"ר אשר אנטשיל ז"ל

עיונים על הדף

מה הקשר בין "נדר" ל"צדקה"?

מבואר בגמ', שהסתפקו האם יש יד לצדקה או לא. ואת"ל יש יד לצדקה, האם יש יד להפקר או לא. ספק הגמ', הים הפקר הרי זה כצדקה, או צדקה שונה, כיון שהיא מיועדת לעניים, לכן יש בה יד. אולם בהפקר אין יד, כיון שהוא מיועד בין לעשירים ובין לעניים. וצריך להשכיל טובא, מה הקשר בין נדר לצדקה. אם הנושא, מחמת שאף נדר ואף צדקה זה דברים שפועלים ע"פ דיבורו של האדם, א"כ כל הנושא ביודת זה תלוי בדיבורו של האדם. א"כ בודאי שיהיה יד בקידושין שהם פועלים ע"פ דיבורו. ויהיה יד בצדקה, יהיה יד לפאה, יהיה יד להפקר ויהיה יד לבית הכסא. מדוע דווקא הפקר וצדקה הושוו.

נראה שקושיא זו הייתה קשה לתוס' (כאן בצד הגליון ד"ה הפקר) וכתבו, וז"ל, "דסתם מפקיר בשביל שיזכו בה עניים ומסיק מ"מ הפקר הוי לעניים ולעשירים" עכ"ל. מבואר מדבריהם, שהצד לדמות הפקר לצדקה, מחמת שאדם המפקיר, בדרך כלל דעתו ע"מ שיזכו בכך עניים. ונצטרך להוסיף, היות ויש כלל בהלכות נדרים שהם חלים ע"פ לשון בני אדם המקובלת, לכן כאשר מפקיר יש דמיון לצדקה. אולם דחתה הגמ', היות ויסוד הפקר שונה בתכלית מענין צדקה, שהרי צדקה מיועד אך ורק לעשירים, והפקר למרות שמעוניין שיזכו בו עניים, אולם מיועד הוא אף לעשירים, לכן אינו דומה לצדקה. א"כ למדנו לדעת התוס', שאין מכנה משותף בין הלכות נדרים וצדקה להלכות הפקר, אלא יש דמיון חיצוני, באשר כך רצון המפקיר בדרך כלל. ובאמת דחו, שאף שרצונו בדרך כלל שיזכו בזה עניים, אולם אעפ"כ זה אינו משתקלל בחשבון הלימודים, ואף אם יהיה יד לצדקה, אין לנו ראייה על הפקר.

אולם אף תוס' שביארו כפי שנזכר, לא הביאו דין או סיבה שמחמת כך היה סיבה לדמות צדקה להפקר. כל מה שהביאו הוא דמיון חיצוני בעלמא מחמת כוונת הנדר והמפקיר.

כידוע שיטת הרמב"ם וז"ל, "ההפקר אף על פי שאינו נדר הרי הוא כמו נדר שאסור לו לחזור בו ומה הוא ההפקר הוא שיאמר אדם נכסים אלו הפקר לכל בין במטלטלין בין בקרקעות וכיצד דין ההפקר כל הקודם וזכה בו קנהו לעצמו ונעשה שלו ואפילו זה שהפקיר דינו בו כדיון כל אדם אם קדם וזכה בו קנהו". עכ"ל. היכן כתב הרמב"ם את הלכה זו? בהלכות נדרים! (פ"ב הי"ד והלאה) שם מבאר הרמב"ם את הלכות הפקר. אמנם מצאנו עוד הלכות הפקר ברמב"ם בהלכות זכיה ומתנה, אולם שם עיקר דבריו לאדם שזכה מנכסיו הגר, או אם כבר זכה, ואמר הפקר, מתי והאם חלים דבריו. יסוד הרמב"ם לדין הפקר מבואר בהלכות נדרים. והלא דבר הוא. ואמנם הרמב"ם נקט שהפקר הרי הוא כנדר ולא ממש נדר. אולם נראה שהרמב"ם נקט שיש דמיון הלכתי ושוויון בין נדר לדין נדרים וצדקה. א"כ צריך להשכיל מה הביאור בכך?

המאירי בסוגיא שלנו, הביא דעת הרמב"ם, ונקט שמקורו של הרמב"ם הוא מהסוגיא בפנינו. היות ואמרו, "הפקר הרי הוא כצדקה", א"כ למד הרמב"ם שהפקר הרי הוא כצדקה, לכה"פ לגבי ההלכה שלא יכול לחזור בו לאחר שהפקיר. אולם נראה בדברי המאירי, שלא הסכים עם דעת הרמב"ם, שהרי נקטו למסקנת הגמ', שיש הבדל תהומי בין צדקה, שעניינו לעניים בלבד. לבין הפקר, שמיועד בין לעניים ובין לעשירים.

נסה ללבן ולקוטט מעט מדברי גדולי האחרונים. הדברים דקים, ונזכרו בהרבה בשיעורי ראשי הישיבות לדורותיהם. לכן לא ציינו מקור מפורש אלא בכללות. וכל אחד כפי סגנונו הוא. ואף כאן הבאנו בסגנון ממוצע.

בקצות החושן (סי' רעג) מבאר שישוד הפקר זה לא הקנאה לכולם וכו'. אין הכוונה בהפקר לדעת הרמב"ם, שכאשר האדם המפקיר, הפקר, שכביכול הוא מקנה את החפץ לרשות "הפקר", כלומר לרשות כל הציבור. אלא דיבור בהפקר מועיל, היינו, לאחר שהפקיר האדם, מה שחל לגבי הפקר, היתר ונתינת רשות לכל היושבים על הארץ לזכות בחפץ, ויש כאן איסור לחזור בו, משום "בל יחל". וזה הדמיון לצדקה ונדר, שיש כאן איסור לחזור מצד האיסור האמור בנדרים של "בל יחל". מבואר בקצוה"ח, שישודו הוא, שאף לאחר שאדם אמר הפקר, עדיין לא יצא מרשותו עד שיזכה בזה אחר. וכל דברו הועיל שהוא לא יוכל לחזור בו. וא"כ הקשה הקצוה"ח, הרי לגבי איסורי שבת מבואר, שאם הפקיר אדם בהמתו, לא מוגדרת כבהמתו לגבי לעבור עליה בענין "שביתת בהמתו". ולפי היסוד הנזכר, הדבר צריך תלמוד, הרי לא יצאה הבהמה מרשות המפקיר, אז מדוע לא נחייבו בשביתת בהמתו. הוא הדין צריך להבין, איך יועיל הפקר חמץ, אם לא יצא מרשותו. וכו'.

בחיודשי הגר"ש ביאר, את לשון הרמב"ם "ההפקר אף על פי שאינו נדר הרי הוא כמו נדר שאסור לו לחזור בו". כוונת הרמב"ם, דין ההפקר שמתחיל ע"י אמירת האדם. כלומר שהתפסת חפץ בלשון הפקר, מועילה ליצור עליו "שם הפקר". מעתה, כל אחד יכול לזכות בחפץ, ואינו יכול לחזור בו מחמת שהתפיס עליו שם הפקר. כמו לגבי ענין נדר ולגבי ענין צדקה. אלא מעתה, לאחר שחל בו שם הפקר, ויש בו היתר זכיה לכל, יוצא הוא מרשותו. וכפי היסוד הידוע בהלכות

ממונות, שזכות שאי אפשר לממשה, הרי היא פוקעת. א"כ לאחר שחל שם הפקר, זה כנדר שחל ע"פ הדיבור, ואח"כ כבר פוקע מרשותו. וזה שכתב הרמב"ם הרי זה כנדר ולא כנדר.

אולם אף על פי שטעו זה, התפלאו האחרונים מה הביאור בה, לפי קושיית הרע"א על דברי הרמב"ם, ששרי מצאנו הפקר לזמן מסויים. ואיך נכלכל סוגיא זו, אם אתינן עלה מצד הלכות נדרים. (ואכמ"ל בזאת הסוגיא).

אמנם ביאר הרע"א, שהכוונה שזה הפקר גמור, אולם יש כאן תנאי, שאם לא יזכה בו אדם, הרי יחזור להיות כמו לפני ההפקר, וכמו שלא הפקיר מעולם. ובאמת הקשה הרע"א את קושיית הקצוה"ח, ממפקיר בהמתו לגבי שביתת בהמתו, הרי על הצד שיחזור אליו כמו לפני ההפקר, מדוע לא יעבור על שביתת בהמתו.

אלא הביאור (כך נקטו הרבה ברבותינו ראשי הישיבות), מתבאר בהלכות צדקה כך, כאשר אומר על מטבע הרי זה לצדקה. האם כבר יצא מרשותו. ועתה המטבע שיוך לעני? בודאי שלא. אלא הכוונה, שכאשר מתפיס "שם צדקה" על מטבע, חל על המטבע "שם צדקה". עתה יש דין נוסף, כל מטבע שיש עליו "שם צדקה", צריך לקיים בו נתינה לעני. (ודמיון לדבר, כמו שפרשת תרומה חלה. יש הפרשה. ובנוסף יש מצוות נתינה לכהן הלוי.) ממילא ה"ה בהפקר, לא שם שהתפיס שם הפקר. וחל שם ההפקר על הממון ואין הוא יכול למנוע משום אדם לזכות בחפץ, נחשב כאינו שלו ואינו ברשותו, היות ואין למפקיר שום שייכות לחפץ, לכן מועיל לגבי שביתת בהמתו, לכן מועיל לגבי ביטול חמץ. ואפילו אם לא זכה בזה אדם לאחר זמן, יחזור לרשותו, אולם באותו הזמן לא חשיב שלו. ואח"כ התחדש דבר שחוזר לרשותו. אמנם עפ"ז, אפשר ויצטרך מעשה קנין חדש לזכות. או שנאמר ע"פ דרכו של הדב"א ועוד, שאמנם רשות הממונית, פקע ממנו באותו רגע שאמר והתפיס שם הפקר. אולם לא פקע ממנו הסיבה שיהיה שלו. ולגבי איסורי שבת וחמץ כדי לעבור על שביתת בהמתו, עובר רק כאשר שייכים לו הממונות. ולא ששייכים לו הסיבות שיכול להיות בעלים. וא"כ אח"כ שפקע איסור שבת, או כפי קושיית הרע"א שעשה הפקר לזמן, לאחר הזמן ה"סיבה" שיהיה שלו, מעולם לא פקעה, ממילא חוזר אליו. דק ולכן דקדק.

(ובאשר אכמ"ל ע"י בקצוה"ח סי' ריא בענין דבר שלא בא לעולם בהפקר. ויש נפק"ח לנידון שלנו. ועי' עוד בשער"ה, ה' כג'. ובתורת זרעים פאה ה', א. וכן בשיעורים של ראשי הישיבות בדורות האחרונים).

ה"סיבה" שיהיה שלו, מעולם לא פקעה, ממילא חוזר אליו. דק ולכן דקדק. (ובאשר אכמ"ל ע"י בקצוה"ח סי' ריא בענין דבר שלא בא לעולם בהפקר. ויש נפק"ח לנידון שלנו. ועי' עוד בשער"ה, ה' כג'. ובתורת זרעים פאה ה', א. וכן בשיעורים של ראשי הישיבות בדורות האחרונים).

ה"סיבה" שיהיה שלו, מעולם לא פקעה, ממילא חוזר אליו. דק ולכן דקדק. (ובאשר אכמ"ל ע"י בקצוה"ח סי' ריא בענין דבר שלא בא לעולם בהפקר. ויש נפק"ח לנידון שלנו. ועי' עוד בשער"ה, ה' כג'. ובתורת זרעים פאה ה', א. וכן בשיעורים של ראשי הישיבות בדורות האחרונים).

ה"סיבה" שיהיה שלו, מעולם לא פקעה, ממילא חוזר אליו. דק ולכן דקדק. (ובאשר אכמ"ל ע"י בקצוה"ח סי' ריא בענין דבר שלא בא לעולם בהפקר. ויש נפק"ח לנידון שלנו. ועי' עוד בשער"ה, ה' כג'. ובתורת זרעים פאה ה', א. וכן בשיעורים של ראשי הישיבות בדורות האחרונים).

סיכום הדף

נושא היומ: יד לצדקה, להפקר, לבית הכסא. מנוחה לר"ע.

אם אמר אדם, "מטבע זה לצדקה". ועל השניה אמר "והדין נמי", בודאי אף השניה לצדקה. אם אמר על השניה "והדין", **מסתפקת הגמ'** (לדעת הרא"ש רבא לדעת התוס' ר"פ), האם לצדקה או שכונתו לצרכי. **הספק**, היות וצדקה הוקשה לקרבנות, נאמר שאף לענין ידות. או ההיקש הוא דווקא לגבי בל תאחר.

עוד מסתפק הגמ', על צד שיש יד לגבי צדקה, וכונתו ב"הדין" שמטבע זה תהיה לצדקה. האם יש יד להפקר (היו לפניו ב' ככרות, אמר על אחת, הרי זו הפקר. על השניה אמר, והדין. ר"א מן ההר). **והספק**, משום שאין היקש למחצה, לכן יש יד להפקר (וסתם הפקר מעוניין שיזכו בו עניים. תוס', מה הכוונה. ודנו בכך צדקה יש יד, כיון שמיועד לעניים. **אולם** הפקר מיועד אף לעשירים.

הסתפק רבינא (למסקנא), לצד ש"הזמנה מילתא", האם יש יד לבית הכסא או לא. **כלומר** יש ספק האם אדם שייחד דבר, ועדיין לא השתמש בו לאותו דבר, הועילה הזמנתו. או לא. **נפק"ם** אם ייעד מקום לבית הכסא, האם מותר לקרא שם דברים שבקדושה. **לצד** שהועילה הזמנתו, האם מועילה הזמנה אף ע"י יד.

כגון שעל ב' חדרים, על הראשון אמר, זה לביה"כ. ועל השני אמר והדין. האם כוונתו והדין, לבית הכסא. או והדין, לשאר שימושים.

(בכל ה"ל הגמ' לא פשטה את הספקות. נקט הר"ן, **לגבי צדקה**, יש בכך מחלוקת ראשונים האם הוי ספק ממון, ביחס לממון עניים. או ספק איסור ביחס לנדרו. אם זה **ספק איסור**, לחומרא. אם זה **ספק ממון**, לקולא לנתבע. **לגבי הפקר**, הוי ספק ממון, לקולא. **וצ"ע**, לפי דעת הרמב"ם שהפקר מועיל בדומה לנדר. מה הכוונה. ודנו בכך גדולי האחרונים. **לגבי יד לבית הכסא**, נקט הר"ן שגם אם יש יד זה ספק מדרבנן ולקולא. **אמנם** ע"י שיטת הרמב"ם פ"ג ה"ג מהלכות ק"ש ובהשגת הראב"ד שם. ועי' בהג' רע"א לשי"ע או"ח סי' ד' סעיף יח).

למדנו במשנה, כאשר אמר אדם את הספקות. נקט הר"ן, **לגבי צדקה**, יש בכך מחלוקת (חו"כ) או מלשון מסתפק או מלשון נותן טעם לחיך. ר"ן). **נוקט אביי** שאף לר"ע אם עבר על נדרו לא יהיה מלקות, שא"כ היה למשנה לומר, ר"ע מחמיר. **נוקט ר"פ**, **ודינא מינך**, בין לר"ע בין לרבנן, לשון איסור. **"משמתנא מינך"**, לכו"ע אין כאן איסור. **לרב חסדא**, אף בזה חלוקה. **"מנוחה אני לך"**, לכו"ע נחלקו ר"ע ורבנן, האם אנשים שמתמשים בלשון זה לאיסור, או רק לגבי צורת נידויו.

(נחלקו הר"ן ורביב"א מצד אחד, ור"י מצד שני, כאשר אמר מנוחה, האם צ"ל אף "שאני טועם", כדברי שמואל לעיל דף ה' או לא). (להלכה, **דעת הר"ן** שלא חוששים לר"ע ואף במנוחה מותר, אף שהוסיף שאינו אוכל. **דעת הרמב"ם** פ"א הכ"ד שאסור. אולם אינו לוקה. והראב"ד ביאר שאסור לאכול בד' אמותיו).